

Wenen

Het was 6.32 uur op 30 juli 1914 toen de zeventienjarige boerenknecht Hans Ranftler na amper een halfuur slaap onzacht werd wakker geschud door een beampte van de keizerlijk-koninklijke spoorwegen met een bezem in zijn hand.

Het lege treinstel van de *Tiroler Nordbahn*, waarin hij de nacht wakend had doorgebracht, droeg nog de geur van uien en petroleum. 's Avonds had het Roemeense gezin, met wie hij de coupé deelde, met veel kabaal brood en cervelaatworsten, koolrolletjes en zure bommen uit de bagagenetten tevoorschijn gehaald.

Aan het begin van de reis had Hans geprobeerd het zich met de loden jas, die hij uit de kast van de boer had gestolen, min of meer behaaglijk te maken, waarbij hij de over Innsbruck liggende duisternis al als handlanger van een spoedige nachtrust zag – maar toen had de man hem in zijn ribben gepord en een glas voor hem neergezet. 'Tuică,' zei de vrouw. Hans had zijn hoofd geschud, zonder te weten of het een uitnodiging of een vraag betrof, maar ze hadden hem al ingeschonken. De kinderen, een jongen en een meisje, bungelden krijsend aan het bagagenet.

'Trebuie sa beți, austrieci!' zei de man en hij proostte naar Hans, die pijnlijk getroffen meteen het hele glas leegde. Hij

rilde van de brandende foezel en het hele gezin barstte in lachen uit. Hans vermaakte zich eerst met hen, maar wist niet of en hoe hij hen moest bedanken en draaide zich al gauw weer naar het raam toe. De harde houten banken van de derde klas sloegen alle hoop op slaap toch al de bodem in.

Zo oneindig uitgestrekt, dacht hij, toen de diepe keteldalen van Tirol langzaam overgingen in drassig groen; het Tuxer Alpenmassief was als een weggetrokken scheidingswand geweken voor de weids uitgestrekte horizon.

Hij had al zeven jaar zijn dal niet verlaten.

Toen zijn vader op achtentwintigjarige leeftijd dodelijk was getroffen door een omvallende stapel dennenstammen, had de procuratiehouder van het bedrijf van zijn verwekker aangekondigd hem van Imst naar het Tiroler laagland te verbannen. Na een afschuwelijk lange mis, waarin Hans tijdens het *Herr Jesu Christ, dein teuer Blut* stilletjes zat te bidden dat het paardenspan van de procuratiehouder gestolen mocht worden, was hij als een weerspannig stuk koopwaar ingeladen. De boerderij, waar vermoedelijk zijn moeder was, lag zo ver van het dichtstbijzijnde gymnasium af dat de eigenaar van de boerderij niet eens behoefde uit te spreken dat zijn schoolcarrière in één klap voorbij was. Duistere gezichten bij de hooischudders en de akkerwalsen staarden hem aan toen hem zonder een woord – alleen door gebaren en het aanwijzen van een brits – zijn noodlot was verkondigd. Hij was tien jaar oud geweest en had geen dag aan de boerderij kunnen ontsnappen.

Achter het raam waaierde het landschap uit alsof het net was uitgedacht: daarginds kon je langs de Moldau tot in Praag komen – Hans had ooit de Karelsbrug als een kopergravure op een ansichtkaart gezien. Aan de andere kant, veel zwarter

daar, lagen Slavonië en Kroatië, waar in het vruchtbare land tussen Sava en Drau de suikerbieten en mais beter gedijden dan waar dan ook in het keizerrijk. Hij kon grond en hooi en de grazende bestuzhev-koeien bijna grijpen, zo plastisch stonden ze hem voor ogen. Verstrooid begon hij op een van de rauwe aardappelen te kauwen die hij als proviand voor onderweg in de jaszakken had gestopt, terwijl hij in Dantes *Inferno* probeerde te lezen, maar hij kon geen concentratie opbrengen voor Francesca's jammerklacht. Hij keek weer naar buiten naar het landschap dat zich voor hem opende als een steeds breder wordende baai.

Daar, waar vele uren later de zon zou opgaan, lagen Zevenburgen en Boekovina, waar de acaciabossen de Karpaten aankondigden; toen vielen eindelijk zijn ogen dicht.

Op het moment dat hij wakker werd, waren de Roemenen weg en maakte de spoorwegbeambte al aanstalten om met de bezem onder de bank te duiken, zodat Hans slechts kon gissen naar diens haastig uitgesproken '*Südbahnhof*'.

In de poging de man zo min mogelijk te hinderen, klauterde hij om de pokende steel heen en viste zijn plunjezak, die hij met breed afrasteringstouw had dichtgeknoopt, uit de bagagenetten. Daarna strompelde hij door de geel-zwart betimmerde wagons met een zwaar gevoel, dat je alleen kon wijten aan een ernstig slaaptekort. Hij duwde de deur open en was in één klap bij zinnen. Toen hij voor het eerst voet op Weense bodem zette, in de stationshal met boven hem een imposante zee van vlaggen met de dubbele adelaar van het keizerrijk, leek het wel alsof de bazuinen van Jericho hem het vlees van de botten bliezen.

Overal om hem heen schoten de mensen als projectielen in het rond; elkaar toeroepend, met hoeden zwaaiend, met koffers splend, helpende, dragende, vloekende mensen. De hal

als een overspanning, die al de tegen elkaar aan tuimelende mensen omvatte. Er klonk gefluit en onder de glazen overkapping hing damp, waardoor Hans zich verslonden waande.

Zodra hij eindelijk de beheersing vond de deurstang los te laten, bevond hij zich midden in de Babylonische spraakverwarring. Tsjechische arbeiders omringden hem.

'*Rozdaivejte daivky!*' schreeuwde de voorste, en Hans bukte nog net op tijd voordat er een in linnen gewikkelde homp over zijn hoofd zeilde, die een jonge vent achter hem behendig opving. Onder de beroete hemden van de mannen spannen zich hun bicepsen, terwijl ze het enorme ronde brood uitpakten waar ze ieder om de beurt een stuk van namen. Misschien stokers, dacht Hans verstrooid terwijl hij zoekend rondkeek naar de uitgang, toen een van de forse mannen een stuk brood zo groot als een handpalm tegen zijn borst drukte. Als in shock over deze vrijgevigheid hield hij het daar tegen zijn hemd tot de groep was weggegaan. Pas toen durfde hij te eten.

De uitgang was hij weer uit het oog verloren. Puffend reed er een zwartglanzende trein binnen, waarvan de gouden opschriften voor hem heen en weer slingerden. Bedienden in stralend blauw uniform sprongen vol ongeduld op het perron en al bij het neerkomen schoten de vonken uit hun gasaanstekers, alsof hun leven ervan afhing. Vervolgens draaiden ze, de sigaret theatraal in hun mondhoek, de deuren open en tilden er zware koffers uit. Hans observeerde gefascineerd hun moeiteloos lachende gezichten; jongensachtig – ze moesten jonger zijn dan hij.

Nauwelijks waren de bagagestukken op de haastig aangevoerde kar geladen of de reizigers stapten langzaam uit – vrouwen en mannen, gekleed in zulke fijne stoffen dat waarschijnlijk één draad aan hun lijf kostbaarder moest zijn dan

alles wat Hans in zijn leven had bezeten. Een galante heer bood zijn begeleidster zijn arm, die totaal geen aandacht schonk aan de drukte in de stationshal, alsof ze eraan gewend was haar ochtendtoilet te maken in een passage. Het paar hield ondanks de drukkende julihitte hun bontjas om de schouders en babbelde in een hem onbekende, waarschijnlijk Slavische taal; Hans verwonderde zich er nog even over, tot hij uiteindelijk de glanzende letters op de wagon opmerkte. VENETIË-EXPRESS las hij, en hij herinnerde zich 's ochtends op het station van Innsbruck een affiche te hebben gezien dat reclame maakte voor peperdure luxereizen van Constantinoepel of Moskou naar Parijs. Misschien een Russisch paar?

Een gezette Italiaan, die mopperend een meisje achter zich aan sleepte, stootte hem in de zij. Snel liep hij verder; opeens schaamde hij zich om zo lang tussen al die wereldwijze mensen te staan met zijn lompe laarzen, zijn linnen broek en de bruine bretels. Zijn breedgerande hoed gooide hij weg. Waar was toch de deur? Bijna struikelde hij over een vrouw die naast de sporen een zuigeling de borst gaf – *sajnaïlom* – en hoe moest je al die volkeren uit elkaar kunnen houden? Hoe deze indrukken verdragen? Een scherpe geur: twee jongens waren iets aan het bakken boven open vuur – vuur in het stationsgebouw! – en een opzichter kwam luid roepend aanlopen om de vlammen te doven. Toen liet Hans zich bij een bloembak op de grond zakken en sloeg zijn handen voor zijn gezicht.

In feite wist hij niets. Niemand die hij kende was ooit in Wenen geweest, en hij had niemand van zijn plannen op de hoogte gebracht of ook maar een brief achtergelaten, voordat hij om middernacht te paard naar Telfs was gereden. Daar was hij afgestapt en had hij de merrie, aan wier zijde hij jaar

in, jaar uit de akkers had bewerkt, een klap op haar kroep gegeven zodat ze in de zomernacht vol krekengeluiden was verdwenen. Het paard kende de weg naar huis, hij maakte zich geen zorgen om het dier. Hij daarentegen had niet eens geld voor de terugreis. Dat wil zeggen: hij had precies vier kronen bij zich, waarmee hij een rit met de tram en twee warme maaltijden kon betalen; voor een slaappleaats zou het al niet meer voldoende zijn. Om zijn nek droeg hij een zilveren medaillon dat zijn vader had toebehoord, met daarin een foto van hemzelf – hij zou nog liever doodgaan dan het ding te verpanden, zoveel stond vast.

‘Je moet naar de Ring.’ Het was een stem dicht bij zijn oor. Er was een jongeman naast hem komen zitten om hem een sigaret aan te bieden.

‘Wat?’ vroeg Hans verstrooid terwijl hij naar het aange-reikte pakje greep.

‘Naar de Rossauer-kazerne,’ zei de ander. Hij leek van hetzelfde slag te zijn als Hans – hij had een leren rugzak naast zich neergezet en sprak met een plat Salzburgs accent.

‘Ik weet niet wat je bedoelt,’ zei Hans zacht; maar de Salzburger greep hem, alsof het de normaalste zaak van de wereld was voor een vreemde, in zijn nek en trok hem als een oude makker naar zich toe.

‘Je wilt je toch zeker vrijwillig melden.’

Hans moest zijn brandende sigaret recht omhooghouden, zo innig omhelsde de knaap hem.

‘Morgen wordt de algemene mobilisatie afgekondigd, nadat afgelopen nacht de tsaar in Rusland het bevel tot mobilisatie heeft gegeven. En voordat die in staat zijn te bewegen, zijn wij misschien kameraden in hetzelfde regiment...’

‘Maar ik wil me helemaal niet vrijwillig melden,’ zei Hans uiteindelijk, en de Salzburger liet hem onmiddellijk los.

‘Wat dan wel?’ vroeg hij met grote ogen.

‘Hier wil ik heen...’ Hans haalde het krantenartikel tevoorschijn dat hij voorzichtig in de binnenzak van zijn jas had gestopt. De ander trok het papier uit zijn handen.

‘Helene Cheresch,’ las hij hardop voor. ‘Psychoanalytica, specialisme massahysterie en parapsychologische affecten. Landesgerichtsstraße 32 – dat is in de buurt van de universiteit, bij de Schottentor. Je moet tramlijn drie nemen, daar bij de westelijke uitgang.’

‘Je bent hier goed bekend,’ zei Hans blozend, en hij griste het krantenartikel weer terug.

‘Mijn oom heeft een pension in Leopoldstadt. ’s Zomers heb ik daar meegeholpen, daarom ken ik de stad enigszins. Maar wat moet jij bij een psychoanalytica?’

‘Niets.’ Hans zwaaide de zak over zijn schouder als teken aan de ander om zijn woordenstroom te beëindigen, maar die snapte de hint niet en riep hem nog na, toen Hans allang was opgestaan en op weg ging naar de uitgang.

‘Als je je bedenkt, kom dan morgenavond om acht uur naar de Rossauer-kazerne. Mijn vriend Schneider en een paar anderen wachten daar gezamenlijk het verstrijken van het Duitse ultimatum af.’

‘Natuurlijk,’ riep Hans, en hij had zich alweer omgedraaid.

Hij liep door een deur die naar het stationsgebouw leidde: een aanblik waar hij nauwelijks genoeg van kon krijgen. Het licht werd door kristallen vensters in duizend facetten versplinterd. Boven de hoofden van de mensen viel de sterker wordende ochtendzon door een melkachtig glazen front naar binnen, en een grote trap leidde naar beneden, naar de aankomsthal. Gewoel – een Hongaar verkocht gebrande amandelen, families omhelsden elkaar na kennelijk een eeuwigheid en mensen stormden haastig naar buiten waar de fiakers

wachtten. Hans kon de chaos al beter verdragen dan eerst. Gesterkt door dat inzicht ging hij met grote sprongen de trap af naar de begane grond.

Hij voelde een sterke behoefte om de aan de westflank gelegen tabakswinkel in te gaan; alleen werd hij meteen duizelig door de hoeveelheid opgehangen kranten met hun overwelddigende koppen. Nog nooit van zijn leven had hij zo'n overvloed aan gedrukte teksten gezien; staccatoachtig werd er links en rechts naar het nieuws gegrepen, door lompe en bleke handen, bruine en nog bijna kinderlijke, die in ruil voor het vers opgediende wereldgebeuren een paar heller neergooiden en al verder liepen voor andere inkopen. Voortdurend was hij bang dat iemand hem bij de schouders zou kunnen pakken en als een vreemd voorwerp verwijderen.

In tegenstelling tot de anderen op de boerderij was Hans door een onstuitbare passie gedreven om het op school geleerde niet te vergeten, en het afstompemde dagelijkse bestaan had die honger nooit doen verdwijnen.

Als 's winters het werk verlangzaamde, trok hij de kranten, die hem eigenlijk voor het drogen van zijn laarzen waren gegeven, er weer uit en streek ze glad totdat hij over het Lena-bloedbad in Bodaibo kon lezen of dat Amundsen de Zuidpool had bedwongen. Urenlang had hij bij het mest omwerken de nieuw geleerde woorden herhaald, tot ze in hem verankerd waren.

In de tabakswinkel greep hij naar het eerste het beste boekje dat hem zinvol leek om te kopen – een reisgids voor Wenen. Het kostte maar vijftig heller; zelfs voor hem een koopje. Vervolgens liep hij het voorplein op. Klingelende rijtuigen kruisten elkaar op onverharde wegen en reden de Favoritenstraße af naar hun doel: de in de binnenstad gelegen districten. Ze slokten met onstilbare honger de mensen uit alle kroonlanden op die door de muilen van het station wer-

den uitgebraakt. Huizen, zo ver het oog reikte – dampende schoorstenen achter de heuvels, kreten, luchten: Wenen. Hij wilde meteen de reisgids raadplegen en greep in zijn jas, maar daar zat... niets. Hoe had hij dat klaargespeeld, na twintig stappen het boek kwijt te raken?

'Is dat tram drie?' vroeg hij aan een passerende man. Diens reactie bevatte een enorme discrepantie: de ogen van de man gaven blijk van begrip en welwillendheid, maar hij antwoordde in het Tsjechisch, en Hans begreep wederom wat er bedoeld was, zonder een woord te snappen.

Zwetend sprong hij in de tram. Vooraan bevond zich een open platform, waar de trambestuurder stoïcijns in de ochtendwind stond. Hij liep naar hem toe, want hij ging ervan uit dat de man hem een kaartje zou verkopen, maar de conducteur wees zonder een woord op een bordje met daarop: NIET MET DE BESTUURDER SPREKEN S.V.P. De tram had zich inmiddels in beweging gezet. Wat als hij door een controleur werd gesnapt en in het openbaar moest opbiechten dat hij niet genoeg geld had om de boete te betalen? Zouden ze daar genoeg mee nemen, hem de tram uit gooien of moest hij zich op het politiebureau verantwoorden?

Hij zag zich al in strafinrichting Stein zitten, waarover een Sloveense dagloner op de boerderij ooit eens zowel vage als angstaanjagende dingen in zijn baard had gemompeld. Er stapte een dame glimlachend op hem af.

'U moet de kaartjes in de tabakswinkel kopen,' zei ze, en ze reikte hem een rechthoekig geponst papiertje aan. 'Maar wij hebben een kaartje over; u mag het met alle plezier hebben.' Opgelucht stopte Hans het strookje weg – wat was dit voor een stad, dacht hij, waar sigaretten, brood en tramkaartjes zich materialiseerden zodra je ze nodig had?

‘Kom,’ zei de dame terwijl ze naar een zitje wees waar een eveneens glimlachende man – blijkbaar haar begeleider – op haar wachtte.

Ook nadat hij was gaan zitten, bleef Hans zich over de tram verbazen, die hem net zo onverklaarbaar leek als een Mariaverschijning. Geheel zonder paarden en met name *zonder locomotief* daverde hij voort. Hij werd gedreven door een onzichtbare kracht die zich in hemzelf bevond. Een Münchhausen-tram, die zich aan zijn eigen haren richting de stad trok. Vanbinnen was hij bijna comfortabel: keurig gelakt hout en rode leren stoeltjes. Hij bood plaats aan ongeveer twintig mensen en door grote ramen, waarvan de opengelaten voorkanten een koele wind naar binnen lieten, kon je de stadse panorama’s langs zien trekken. Buiten steeg de drukte op straat tot bijna idiote hoogte – uit de onmogelijkste, kronkeligste steegjes kwamen steeds nieuwe wagens tevoorschijn en de koetsiers spoorden hun paarden onophoudelijk aan.

Binnen in de wagon was daarentegen alles gedempt. Hans’ gedachten cirkelden rond de vraag wat hij voor het paar kon terugdoen als dank voor hun vriendelijkheid. Maar dat voor nemen was uitzichtloos: in tegenstelling tot hem hadden zij alles. Zij was gekleed in een ritselend mosterdgeel gewaad – haar hoed zat laag en elegant. Haar man was eenvoudig gekleed, maar op die speciale manier van eenvoud die van de allergrootste zorgvuldigheid getuigde. Hij droeg een jasje dat Hans niet echt wist te duiden – de panden waren weggesneden, zodat onder een omgekeerde V een fijn zijden overhemd tevoorschijn kwam. Op zijn schoot lag de *Neue Freie Presse*.

‘Laat me raden: u bent nog nooit in Wenen geweest,’ zei de vrouw bijna begerig.

‘Om eerlijk te zijn, ben ik nog nooit ergens geweest,’ ant-

woordde Hans in zijn beste Hoogduits, maar hij hoorde zichzelf meteen falen.

‘Wat een tijden!’ bracht de heer veelzeggend uit, en hij voegde er net zo vaag aan toe: ‘En het is pas donderdag.’

‘Waar komt u dan vandaan? U klinkt helemaal niet Slavisch. Bent u dan van het platteland?’ vervolgde nu de dame weer. Hans liet zijn schouders zakken. Zo makkelijk herkennen ze hem dus; ook al deed hij nog zo zijn best zich keurig uit te drukken.

‘Ik kom uit Tirol,’ reageerde hij stellig, ‘en heb de afgelopen zeven jaar als paardenknecht gewerkt. Daarvoor woonde ik in Imst en heb zelfs kort op een gymnasium gezeten.’

‘Paardenknecht!’ herhaalde de dame opgewonden. ‘Vertel ons toch hoe het daar is.’

‘In Tirol?’ vroeg Hans.

‘Op zo’n boerderij!’ riep de dame.

‘We zullen het werk van de boeren al gauw bitterhard nodig hebben,’ kwam de man ertussen. ‘U weet immers dat de oorlog ook op het land wordt gevoerd, in de stallen en op de velden. Dus hoe leeft men daar?’

‘Nou, ik spreek als iemand die de vergelijking met het burgerlijke leven kent. Mijn vader was houtexporteur,’ zei Hans steeds zelfbewuster. ‘Op de boerderij is het een karig, hard en vermoeiend bestaan. Alleen de paarden, daar ben ik in de loop der tijd dol op geworden. Ik dien de heer al zeven jaar en...’

‘De Heer, u dient de Heer?’ vroeg de man verward.

‘Niet zo,’ zei Hans vlug. Bij elk woord schoot zijn blik onderzoekend heen en weer tussen zijn en haar ogen, als om zich ervan te verzekeren dat hij hun vraag echt had begrepen. ‘De boer noemen wij heer. Er bestaat een strikte hiërarchie. We zitten weliswaar aan één tafel, maar er gaapt een onover-